

Historiebrev

No.4/2026 Enerhaugen, Grønland og Tøyen historielag

August 2026

INNHold I DETTE HISTORIEBREVET

- *Grønlandsleiret—fra sti til boulevard. Del 1.*
- *Grønlandsleiret 18, et skattekammer. Fortellingen.*
- *Tukthuset i Storgata.*
- *Terjes tips. Slaveriet på Akershus.*

HVA SKJER I HISTORIELAGET FRAMOVER?

- *22.08 Kulturverndagen i samarbeid med Deichman Tøyen Torg.*
- *25.08 Vandring i Middelalderbyen Oslo «En augustdag i 1305».*
- *10.09 Matvandring på Grønland.*
- *20.10 Ikke avklart.*
- *10.11 Ikke avklart.*
- *Nov. - Vi pusser snublesteiner. Dato kommer senere.*
- *08.12 Julemøte og fortellingen om «Barbereren – Det far aldri fortalte» av Petter Andersen, medlem.*

VÅR KULTURVERNDAG – LØRDAG 22.AUGUST 2026 KL. 11 TIL 15 PÅ TØYEN TORG.

I år gleder vi oss til å vise dere en ny fotoutstilling og tema er «Vaterland – Hvor er det og hvor var det»? Har du vært på Oslo City eller i Oslo Spektrum – ja så har du vært i Vaterland. Men det gamle Vaterland er omtrent helt borte. Heldigvis finnes det

Fra Kulturverndagen 2024. Foto: K. Arnesen.

mange bilder fra Vaterlands «storhetstid», og historier på både hverdagsliv og dramatiske begivenheter skorter det heller ikke på. Historielaget har gravd

dypt og mye vil vi fortelle utover høsten også. Vi samarbeider med Deichman Tøyen og de har funnet frem forslag til forskjellig litteratur. Vi har utendørs stand og det blir kaffe/te/saft med litt kjeks, gammeldags leker for ungene, litt musikk og kl. 13 er det barnetime innendørs. Tid til en prat

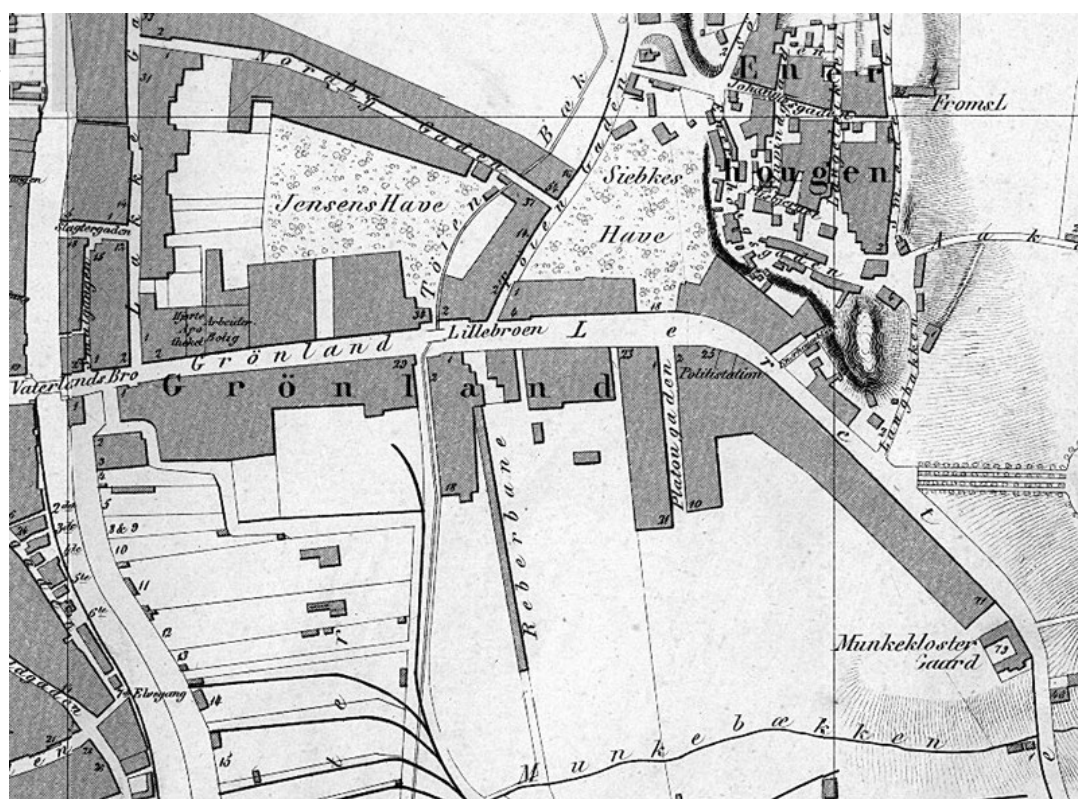
blir det også. Ta med deg familie og venner – kafeer og spisesteder er det mange av. Og et steinkast unna har du til og med Botanisk hage. Velkommen!

GRØNLANDSLEIRET—FRA STI TIL BOULEVARD

Del 1—de første årene

Av: Tor Kubberud og Terje Knudsen

Navnet Grønlandsleiret eller Grønlandsleret – eller bare Leiret/Leret signaliserer at denne leden inn til det sentrale Oslo er av gammel dato. For tusen år siden gikk sjøen helt opp til der Grønland kirke nå står. Gaten går fra Tøyenbekken til Schweigaards gate. Dette var en gammel veiforbindelse mellom Christiania og Oslo (Gamlebyen), den vestre delen ble kalt Gammel-leret, den østre Ny-leret. Grønlandsleiret stammer fra før byutvidelsen 1859. Den sumpige veien ble på 1800-tallet steinsatt med de siste steinrestene fra Sankt Hallvardkatedralen. I den østre enden av Grønlandsleiret lå Nonneseter kloster. Klosteret var et benediktinerkloster for nonner og var viet til den hellige Maria. Det ble antakelig anlagt en gang før 1150. Klosterlevningene finnes i grunnen under eiendommene Schweigaards gate 55 og Grønlandsleiret 73. Noen forskere mener at dette egentlig er nyere bygninger oppført på 1700-tallet. Klosteret lå ved utløpet av Hovinbekken som har definert Gamlebyens nordgrense mot Grønland. Den har hatt en rekke sidebekker som idag er lagt i rør. Fram til nedre del ble lagt i rør og ført over til Akerselvas utløp, hadde den utløp i fjorden der hvor dagens kryss Schweigaards gate/Grønlandsleiret/Oslo gate er.

Grønlandsleret kart over Christiania, opptaget ifølge Communebestyrelsens Foranstaltning i Aaret 1858 af I. W. G. Næser.

Ei bru, Nonnebrua, ledet i middelalderen over elva og ut til området der benediktinernonnene holdt hus. I den historiske romanen Kristin Lavransdatter

av Sigrud Undset omtales elva som Klosterelva.

I middelalderen var Leret av strategisk betydning ved at man kunne kjøre skipene på land her og bruke en sti videre østover eller vestover. I juli 1197 dro Sverre Sigurdsson fra Bergen til Oslo for å tukte baglerne og deres anførere, biskop Nikolaus Arnason.

Fra Sverres saga: «24.juli ankom Sverre med mange skip til Oslo og la seg til ved Hovedøya. Han samlet sine menn og befalte sin sønn Håkon å ro inn til Leret (Grønlandsleret) innenfor Nonneseter med alle småskutene, de skal gå i land der og så inn til byen. Håkon kongssønn la til inne ved Leiret, og han rodde så hardt at alle skutene rente opp på tørt land. Kong Sverre gikk av med seieren i dette slaget og holdt en tale til sin hær ved Martestokker (Galgeberg). «Gud skje takk at Kristus ikke har tatt hellet fra oss birke-

beiner, men har latt oss få seier nå som før. Jeg har det håp at Nikolas reverumpe(!) nå ikke har rømt unna med uredd hjerte.»

Den første Vaterlands bru ble bygd i 1654, og da ble Grønlandsleiret hovedveien mellom den nye byen og det gamle Oslo (Gamlebyen). Veien var lenge en uregulert og ganske humpete sumpvei. Området lå opprinnelig i Aker kommune og ble regnet som en fattig forstad preget av trehus, småindustri og vertshus. Store deler av Grønland var fortsatt på denne tiden dekket av sjø ved høyvann, men etter år 1700 begynte noe trehusbebyggelse å dukke opp i området. I 1859 ble Grønland innlemmet i Christiania, noe som utløste murtvang. For å skape ordnede forhold bygde kommunen i 1860-årene Grønland kirke (fullført 1869 etter tegninger av Wilhelm von Hanno), skole og en kombinert politi- og brannstasjon i gateløpet.

Gaten startet ved bekken som het Tøyenbekken, som dagens gate har navn etter. I 1807 ble Lillebroen anlagt der, og markerte overgangen mellom Grønland og Grønlandsleiret. Brua ble revet i 1862 da denne delen av Tøyenbekken ble lagt i rør. Tøyenbekken var også kjent som Grønlandsbekken. Bekken kom fra Østre Aker og gikk gjennom Dælenenga, Rodeløkka, over Trondheimsveien ved Tøyen, videre på nedsiden av Enerhaugen, Grønlandsleiret og over Grundingen ut i Oslofjorden. Tøyenbekken var så kjent for sin vonde lukt at den populært ble kalt Lortbekken. I 1877 ble den overhvelvet kloakk og ble til en gate.

Grønlandsleiret ble etter hvert transformert fra en kjørevei med begrenset bredde og konsistens som fulgte terrenget til en av de viktige innfartsveiene

sammen med Storgaten og Brugata.

Den 4. november 1814 ble Novembergrunnloven vedtatt. Den 9. november 1814 ankom Karl Johan og sønnen Oscar for første gang Christiania med en eskorte av norske soldater, noe Karl Johan selv hadde insistert på. De besøkende ble innkvartert i Paléet, og dagen etter holdt Karl Johan hilsningstalen til Stortingets representanter og avla på den nye kongens vegne ed til Grunnloven. Reiseruten denne første gangen—var over Ekeberg via Grønlandsleiret - ned til Vaterlands bru og ut Brugata. Og videre til Paleet. Sett fra Ekeberg trodde Karl Johan at han skulle innkvarteres i den imponerende bygningen han så der nede—som var Tukthuset i Storgata!

Grønlandsleiret med Grønland kirke, brannstasjon og til venstre Østre Arbeidersamfund, 1928. Eier: Ar-bark.

Mer om Grønlandsleirets utvikling som handels- og forlystelsesgate i neste Historiebrev.

Kilder: Oslo By-leksikon, Wikipedia, Oslo 1000 år i ord og bilder, Oslohistorie.no.

Grønlandsleiret 18, ET SKATTEKAMMER

Fortelling fra Kjell-Ola Kleiven Jr

Med morfar og «Grønland Trevare-Norsk Bygdekunst.

I arbeidet med historikk fra Grønlandsleiret dukket det opp et svært artig eksempel på spennende historier som skjuler seg bak en «vanlig» bygård. Mange husker fremdeles butikken som i mange år holdt til på hjørnet av Grønlandsleiret og

Platous gate. Der fikk du kjøpt populære, vakre norske tradisjonsmøbler i tre samt smijerns produkter i et stort utvalg. Skulle du ha noe til hytta så dro du dit – fra hele byen. Innehaveren viser seg å ha vært en ivrig og svært kunnskapsrik Grønlands entusiast bl.a. med mange innlegg og intervjuer i diverse aviser. Jeg kjente litt til historien på forhånd, men 24/7 hørte jeg tilfeldigvis på «Sommer i P2» hvor Kjell-Ola Kleiven kåserte, og fortalte om et nært forhold til sin morfar, Kjell Haakerud, som drev butikk på Grønland. På oppfordring sa han ja til å skrive en artikkel som du finner under.

Kjell-Ola Kleiven er 48 år og, i tillegg til å være hjelpegutt i Grønlandsleiret 18, har han vært både programleder og produsent for flere programmer. TV3 (Svindeljegerne), SVT/Sveriges Television (Psykopaten) og NRK (Fantomat Philip + Redningsselskapet som sendes nå i høst). Nå på jordomseiling med familien.

Kanskje er det flere av dere som har interessante historier fra EGT-området. Skriv gjerne og ta kontakt med oss. Hilsen Karin Arnesen, nestleder EGT historielag.

Fortellingen:

Morfars virksomhet het Norsk Bygdekunst, men mange kjente den også som Grønland Trevare. Så langt jeg kjenner historien, kan han ha startet virksomheten i Tøyengata 12 allerede omkring 1958, før han flyttet videre til Grønlandsleiret 18 rundt 1960.

Der skulle han bli værende i mer enn 40 år.

Det sier noe om hvor stor del av livet hans, og

av familiens historie, som er knyttet til denne adressen. Grønlandsleiret 18 var ikke bare stedet hvor morfar, Kjell Haakerud drev forretning. Det var arbeidsplassen hans, familiens samlingspunkt og en gammel bygård som for meg rommet langt mer enn bare en butikk.

Ordet butikk blir egentlig litt for lite for det morfar bygget opp.

Dette var ikke bare et lokale med varer i vinduet og en disk innenfor døren. Han drev en omfattende virksomhet med mange håndverkere, treskjærere og

Åpningsannonsen 18/1 1958 i Morgenbladet, Arbeiderbladet og Aftenposten.

Vårt intervju-objekt Kjell-Ola Kleiven Jr. Foto: Privat.

rosemalere i både Gudbrandsdalen og Hallingdalen. Flere av dem arbeidet utelukkende for ham.

Turene oppover dalene var mange. Morfar besøkte håndverkerne, fulgte med på arbeidet deres og kom

len full av utskårne møbler, treskjæringsfigurer og norsk bygdekunst.

Ut mot gaten lå utstillingsvinduene med trevarer, figurer og rosemalte gjenstander. Men virksomheten

Utsikt fra Enerhaugen mot Grønlandsleiret 18 med Grønland Trevare i 1. etg. 1967. Foto: Kari Paulsen. Eier: Oslo Museum.

med innspill til hva som burde lages. Som liten fikk jeg være med ham på flere av disse reisene. Vi dro blant annet til Dombås og andre steder i dalene, hvor

Morfar Kjell og barnebarnet Kjell-Ola Kleiven Jr

vi møtte treskjærere og rosemalere som arbeidet for ham.

Jeg husker verkstedene, menneskene og følelsen av å få se hvor tingene egentlig kom fra. Før

møblene, figurene og de rosemalte gjenstandene havnet i lokalene på Grønland, hadde de vært ideer, trestykker og møysommelig arbeid i hendene på mennesker morfar kjente godt.

For meg var dette eventyrlige turer. For morfar var det også arbeid. Han studerte det som var laget, diskuterte nye ideer og kom med ønsker om hva håndverkerne skulle produsere videre.

Deretter kjørte vi tilbake mot Oslo, ofte med varebi-

strakte seg langt utenfor både lokalene på Grønland og Norges grenser. Morfar ekspederte og sendte store mengder varer til USA og drev, etter datidens målestokk, ganske stort.

Det var en raffinert, men samtidig jordnær virksomhet. Et nettverk av håndverkere, ideer og tradisjoner, og et lite stykke norsk kulturhistorie samlet under ett tak.

Samtidig hadde bygården sin egen historie lenge før morfar kom dit. Det er spennende å høre om forretningene som tidligere holdt til på adressen. Louise Andresens manufakturforretning og Henrik Bjørnsen & Co er en del av denne historien. De gir bygningen og Grønlandsleiret 18 enda flere lag.

Morfar overtok med andre ord ikke et historieløst lokale. Han førte virksomheten sin inn i en bygård som allerede hadde vært fylt av handel, arbeid, mennesker og hverdagsliv gjennom flere generasjoner.

Bak forretningen åpnet den gamle gården seg. Der lå det rom, trapper, boder og små avkroker som bar på historier fra en annen tid. Den gamle utedoen var ikke lenger i bruk som utedo. Vi brukte den som lager for virksomheten, fylt med varer og ting som skulle tas vare på, selges eller sendes videre ut i verden.

For meg var Grønlandsleiret 18 et sted hvor det alltid fantes noe å oppdage. Lukten av treverk, gamle møb-

ler og støv satt i veggene. Det var figurer å studere, skuffer å åpne og rom man kunne forsvinne inn i. Alt hadde en historie, selv om jeg ikke alltid forstod det den gangen.

Da vi senere pusset opp leilighetene over forretningen, fant vi gamle aviser inne i veggene. De stammet fra byggeperioden på 1800 tallet og hadde ligget skjult der i generasjoner. Avisene var blitt brukt som isolasjon.

Det var som om gården plutselig åpnet en liten luke inn til fortiden.

Papiret var gammelt og skjørt, men ordene var fortsatt der. Nyheter og annonser som en gang hadde vært dagsaktuelle, fortalte oss hvor lenge huset hadde stått, og hvor mange mennesker som hadde levd, arbeidet og gått gjennom rommene før oss.

Jeg har også selv bodd i bygården en periode. Det gjorde jeg for å hjelpe morfar med å holde orden og ta meg av praktisk arbeid og vedlikehold i bygget. Jeg ryddet, ordnet og forsøkte å bidra der det var behov.

Det ga meg et enda nærmere forhold til gården.

Jeg kjente ikke bare bygningen som barndommens lekeplass eller som morfars arbeidssted. Jeg fikk også oppleve den som et sted med ansvar, oppgaver og et stadig behov for å ta vare på det gamle. Det var alltid noe som måtte

ryddes, repareres, undersøkes eller følges opp.

På den måten ble også jeg en liten del av historien til Grønlandsleiret 18.

I dag finnes ikke Norsk Bygdekunst på Grønland. Morfar kjører ikke lenger oppover Gudbrandsdalen og Hallingdalen for å besøke håndverkerne sine. Vi drar ikke lenger til Dombås for å treffe treskjærere og rosemalere, og varebilen kommer ikke tilbake til Grøn-

land full av utskårne møbler og figurer som skal pakkes ut, stilles frem eller sendes til USA.

Likevel finnes stedet fortsatt i meg.

Jeg husker vinduene mot gaten, gårdsrommet bak, de gamle trappene, utedoen som ble lager, og alle rommene som virket større da jeg var liten. Jeg husker turene med morfar og møtene med menneskene som skapte varene med hendene sine.

Jeg husker også tiden da jeg selv bodde der og hjalp ham med å holde orden i gården. Da var jeg ikke lenger bare den lille gutten som gikk på oppdagelsesferd. Jeg hadde fått et ansvar for å ta vare på noe av det morfar hadde brukt store deler av livet sitt på å bygge opp.

Og jeg husker følelsen av at dette ikke bare var en arbeidsplass, men en egen liten verden.

En verden bygget av treverk, håndverk, reiser, ideer og mennesker som kunne skape noe varig.

Midt i det hele sto morfar Kjell.

Historiene hans lever videre i meg og i alle som var en del av det hele.

I familien, i håndverkerne han samarbeidet med, i menneskene som arbeidet i virksomheten, og kanskje også i gjenstander som fortsatt står i hjem i Norge, USA og andre steder i verden.

Grønlandsleiret 18 var morfars butikk, familiens arbeidsplass

og en av barndommens viktigste lekeplasser. Det var en gård full av trevarer, gamle aviser, støv, historie og fantasi. Et sted hvor fortiden satt i veggene, og hvor jeg som liten gutt fikk lov til å gå på oppdagelsesferd.

Den gangen forstod jeg nok ikke hvor verdifullt alt dette skulle bli.

Jeg visste bare at jeg likte å være sammen med morfar i en verden full av historie.

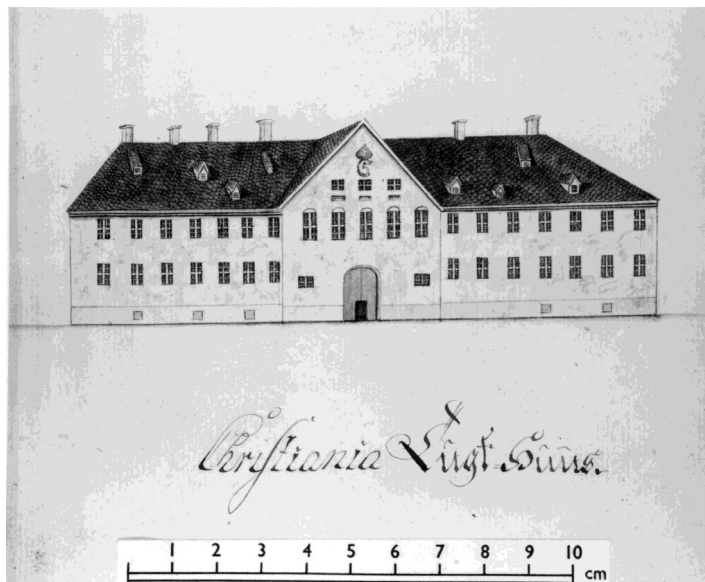
Slik ser gården i Grønlandsleiret 18 ut i dag, august 2026. Foto: Karin Arnesen.

TUKTHUSET I STORGATA

Av: Karin Arnesen.

Hvorfor skulle man ha et tukthus?

I moderne språk bruker vi ikke så mye verbet å tukte, men det betyr å straffe, disiplinere eller korrigere noen for å forbedre oppførselen deres. På 1700-tallet var tukthus en

Tukthuset, Storgata 33. Tegning av Gerhard Schøning, fra «Schønings Rejse i Norge 1773-75». Eier: Norsk Folkemuseum.

fast institusjon også i Bergen, Trondheim og Kristiansand. Da et tukthus skulle etableres i Christiania var hensikten ment å være til det beste for samfunnet og det skulle drives gjennom strenge regler og straffer. Det var ris, slag, pryl og ikke minst isolering. Da ville man bli et bedre menneske både religiøst og samfunnsmessig. Slik var det altså

Tukthuset med fasade mot Storgata. Fengslenes utsalg til venstre og til høyre for trikken starter Brugata. 1938. Fotograf ukjent. Eier: Oslo Museum.

da denne bygningen ble besluttet oppført for snart 300 år siden i perioden 1737-1740. Man fant en tomt i det som da var utkanten av Christiania/Kvadraturen og som i dag er Storgata 33. Et område som lå i utkanten av Vaterland. Anlegget var svært omfattende for sin tid og byggmester ble en handlekraftig mann, Gabriel Betzman. Hovedbygget ble byens største og mest monumentale bygg som inneholdt bl.a. både kirke og leilighet for den som regjerte her. I tillegg kom diverse bygninger i bakkant som huset de innsatte samt en del verksteder. Rundt eiendommen, som var på 17 000 kvm, dvs ca. 17 mål, ble det bygget en mur i gråstein.

Den må ha vært både dominerende og imponerende. Det sies at da Karl Johan, på sitt første besøk i Norge i november 1814, red ned fra Ekebergåsen, over Vaterlands bru og

Muren på hjørnet av Bernt Ankers gate og Torggata. 1938. Fotograf ukjent. Eier: Oslo Museum.

opp Brugata, trodde han først at dette skulle være hans embetsbolig, men så feil kan man ta.

Norge under Danmark på 1700-tallet hadde dårlig råd. Til slutt samlet man derfor inn midler fra handelsborgere og lagde en stiftelse. Den skulle primært bekjempe tigging og løsgjengeri. Det var en forutsetning at her skulle det også være verksteder som sørget for å produsere varer for salg og derved gjøre Tukthuset selvforsørgende. Verkstedene ble drevet av dem som hadde andeler i stiftelsen. Det ble raskt en industriell tvangsarbeidsanstalt for arbeidsføre fattige, men også en disiplinær læreanstalt for barn og unge. Straffen for de som ble plassert her gjaldt for eksempel for «friske ugudelige, arbeidsføre betlere», «vanartige, gjenstridige, modvillige, lade, ulydige, utro og

tyvaktige Tjenestefolk», «løsaklige Kvinder» og «Gjenstridige og vanartige Børn».

Det tok bare to år så hadde man 300 innsatte og anstalten var overfylt. Til tross for et tekstilverksted, tobakks-spinneri, garveri, fargerier, steinhuggeri og noen flere mindre verksteder, fikk man ikke de inntektene man hadde beregnet. I tillegg hadde man også kostnader til en

Tukthusmuren nedover langs Bernt Ankers gate fra Torggata. 1938. Fotograf ukjent. Eier: Oslo Museum.

avdeling for sinnssykepleie, den såkalte Daarekisten.

Tukthuset blir fengsel

Fra slutten av 1700-tallet ble det imidlertid et sted for småkriminelle og fra 1813 var det kun fengsel. Verkstedene innbrakte aldri nok penger og i 1820 overtok staten driften. I perioden 1830 til 1850 kom det diverse fengselsreformer og tukthus ble avskaffet. En hovedgrunn var at å blande voksne forbrytere med uskyldige barn og unge anså man kunne medvirke til at unge plettfrie mennesker ble utsatt for den moralske faren som lå i en daglig omgang med hemningsløse forbrytere. Ser man på den nasjonale folketellingen fra 1865 er 444 personer, innsatte og betjening med familier, oppført med denne adressen. De innsatte kommer fra hele Norge, men vesentlig fra områder syd for Trondheim og Østlandet samt en del svensker. Det er folk fra alle yrkesgrupper, de fleste under 50 år og knapt noen var under 20 år.

Det kom flere bygninger til under 1800-tallet og på begynnelsen av 1880-årene ble det hele et kvinnefengsel som fungerte helt frem til 1930-tallet. I 1938 ble hovedbygningen revet. På området i dag ligger bl.a. Sentrum Scene/Samfunnshuset, deler av Tukthuskvartalet og Ring 1, daværende Henrik Ibsens gate med Ring 1, som senere skulle gå i tunnel under Regjeringskvartalet. Vi kan se

noen få rester etter muren som omringet hele Tukthusområdet. De finnes i Youngs gate og i enden av Calmeyers gate og er blitt innpasset i den nye bygningsmassen, men er gjort godt synlig.

Arkeologene S. Harby og J. Anderson finner skjelettet av en kvinne på ca. 35 år, ca. 156 cm høy. Artikkel: Berit Sellevold. Foto: Universitetets Oldsaksamling. St. Hallvard 3/1 1990.

spebarn, mens den eldste var i 50-årene når han døde. Kistene var ikke så enkle som man kanskje kunne ha forestilt seg for slike fattigbegravelser, flere av dem var tvert imot svært forseggjorte. Klasseskillet var allikevel like tydelig i døden som i livet, de bedre stilte ble begravet på Vår Frelsers gravlund. En samtidig kilde forteller dette om hvordan begravelse av en innsatt på tukthuset foregikk: «Afdøde Fangers Begravelse skeer, uden nogensomhelst Høitidelighed, ved Fanger, under Anførelse af en Vagtmester; Jordpaakastelse finder først senere sted».

Kilder: Oslo Byleksikon, Wikipedia, Lokalhistoriewiki, Oslohistorie.no

100 skjeletter ser dagens lys

Under anlegget av Ring 1/Ibsen-ringen i 1989 ble det oppdaget først en kirkegård og litt senere enda en. Det viste seg å være Tukthusets egne kirkegårder med ca 80 kister. Etter arkeologiske utgravninger ble ca. 100 skjeletter overført til Oldsaksamlingen.

De avdøde omfattet både voksne og barn, kvinner og menn. Den yngste avdøde var et

Det er fortsatt spor etter Tukthuset i moderne Oslo. Foto: Karin Arnesen.

Yngvar Ustvedt: Slaverne på Akershus. Historien om vårt strengeste fengsel.

J.W. Cappelen's Forlag 1999.

Av: Terje Knudsen

Vil også henvise til Karin Arnesens artikkel om Tukt-
huset i Storgata 33. Fengslende temaer med andre
ord – i dette Historebrevet!

Fengsel og av- straffelse

Dersom en ser på
avstraffelser i sam-
funnet fra middelal-
deren til i dag, så er
det klart at metode-
ne, alvorlighetsgrad
og «oppfinnsomhet»
har forandret seg og
avspeiler samfunnet
til enhver tid.

Tillater meg å sitere
fra sentrale deler av
denne utmerkede og
grundige boka av
Yngvar Ustvedt. Fra
omtalen av boka:
«En spennende be-
retning om fanger og

fangeliv på Akershus gjennom tidende. Men også en
tankevekkende bok om fengsel som straffemetode
og "forbedringsanstalt" - også overfor lovbrøttere i
vår egen tid. Mye har vært skrevet om Akershus slott
og festning opp gjennom årene, men lite om fengs-
let, det såkalte Slaveriet. Det er egentlig rart, for her
har historien vært dramatisk. Vi møter både de mer
kjente slaver - som Christian Jensen Lofthus, Ole Høi-
land, Gjest Baardsen, Arthur Omre, Mikael Hetle - og
en rekke mindre kjente. Først og fremst har Ustvedt
ønsket å fortelle om enkeltskjebnene, men han tar
også for seg utviklingen av selve fengslet, fra middel-
alderens fangehull, via slaveriet, til det ble hetende
Akershus Landsfengsel på 1900-tallet.»

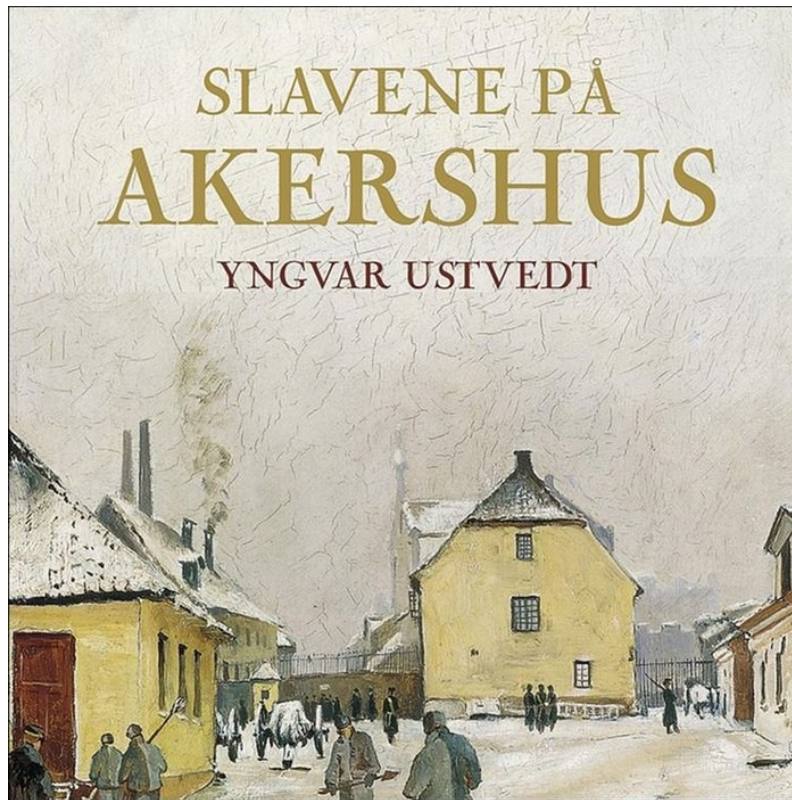
I riktig gamle dager ble grove forbrytelser straffet
med pinsler i Norge, Sigurd Slembe ble tatt av dage
på Hvaler en dag i november i 1139. Beskrivelsen av
avstraffelsen har Snorre gjengitt i Heimskringla:

«De knuste legger og
armer på ham med øk-
sehamrer, og så sleit de
av ham klærne og ville
flå ham levende. De
kløvde huden på hodet
hans, men kunne ikke
gjøre mer fordi han
blødde så. Da tok de
skinsveper og slo ham
så lenge at huden var
helt av som han skulle
være flådd. Og så tok
de en stakk og dunket
ham i ryggen så ryggra-
den ble knekt. Deretter
slepte de ham til et tre
og hengte ham og hogg
siden av ham hodet og
drog bort kroppen og
grov den ned i ei stein-

røys.»

Det startet med pinsler som avstraffelse, men i mid-
delalderen satt det fanger på Akershus så å si fra be-
gynnelsen av. Det var menn som hadde hatt med
kongen personlig å gjøre, det var «hans» fanger som
han kunne gjøre med omtrent som han ville.

Noe disiplinert og kontrollert fengselsregime som det
man fikk senere, var det aldri tale om på 1500- og
1600-tallet i Norge – selv om bruken av innesperring
ble noe vanligere. På denne tiden fungerte deler av
festningen som et statsfengsel. På slutten av 1600-
tallet satte stattholderen, Fredrik Gabel, i gang en
«klapjagt på røvere og fordægtige personer». Det
resulterte i at 44 mennesker ble innsatt på Akershus i

*Fra Slaveriet, Akershus, maleri av Karl Edvard Diriks, 1879. Nasjonal-
museet/Oslo Bymuseum.*

tillegg til dem som allerede befant seg der. Dette inkluderte også flere kvinner.

Fra begynnelsen av hadde det vært slik at på Akershus hørte de prominente fangene hjemme. Først senere kom de mer alminnelige lovbrøtterne i større antall inn bak de solide murene.

Kong Christian 4.s ombyggingsarbeider på Akershus festning, foregikk kontinuerlig til han døde i 1648. Blant annet ble Knutstårnet og Fuglesangen, festningens to fangetårn, revet. Under stattholder Christoffer Urne ble fangene fra disse tårnene overført, blant annet til fire nye kjellerrom bygget under slottets sydfløy i 1638. Her lå det gamle kruttlageret, senere slottskirken. To av disse fangehullene er fortsatt intakt. Det ble i tillegg innredet celler under kanselliet og i det nordligste av forsvarstårnene. I 1644 omtales et nytt fangehus på Hovedtangen, rett sør for festningen.

Fra midten av 1600-tallet begynte den regulerede fengselsdriften. Kong Frederik 3. påla i 1652 sin stattholder i Norge, Gregers Krabbe, at alle som ble grepet for drap eller tyveri, skulle «arbeide i jern» på Akershus. Det ble bygget egne arrestlokaler for de innsatte. Mange sonet også på marineverftet Bremerholm ved København.

Slaveriet

Det ble satt inn et større antall slaver utover på 1700-tallet, da det ble så mange at det ikke var plass til dem alle sammen. Derfor ble det utvidelser av Slaveriet utover 1700-tallet. De interne refselsprosesser var fremdeles like grusomme som tidligere, i alle fall i 1700-tallets første halvdel. Hele hierarkiet av pinefulle

offentlige eller halvoffentlige avstraffelser fra 1500- og 1600-tallet var lenge i bruk – med pisking av ulydige fanger, avhugging av hender, gjennom boring av tunge. Men pinslene på Akershus fulgte bestandig klare forskrifter. Man hadde nøyaktige bestemmelser for hvor lenge en fange kunne bli pisket og hvorledes tampen skulle være. Alt var kodifisert.

Fra 1739 til 1854 het anstalten Akershus festnings slaveri. Alle som ble arrestert for drap eller tyveri, skulle «arbeide i jern» på festningen. De ble satt til å utføre vedlikeholdsarbeid. Festningsarbeid ble innført ved forordning 19. februar 1734 og 27. november 1739.

«Å være på slaveriet» ble et uttrykk for det å sitte på Akershus. Slik fikk fengselet det navnet det skulle beholde i nærmere 200 år, Slaveriet på Akershus. Særlig Akershus festning ble brukt som slaveri og hadde etter hvert plass til omkring 300 innsatte.

Slaveriet på Akershus ca 1860. Av Wilhelm von Hanno.

Lisens: Falt i det fri (Public domain)

Utover på 1700-tallet var det fortsatt andre former for straff enn fengselsstraff som dominerte innenfor norsk strafferett. Dødsstraff var vanlig, til og med for noen former for tyveri. Lovbrøttere ble også i stor grad dømt til legemsstraff som offentlig pisking, brennemerkning og

andre pinsler.

Med opplysningstiden på 1700-tallet endret imidlertid dette seg gradvis. Dødsstraff og legemsstraff ble etter hvert ansett som umenneskelig og uhensiktsmessig. Lovbrøttere som ble dømt til frihetsstraff, kunne allerede fra 1730-årene slippe legemsstraff og bli dømt til slavearbeid på festningene. Ved tyverianordningen av 20. februar 1789, ble legemsstraff avskaffet for tyveri og heleri og flere andre typer vinningsforbrytelser.

I 1801 var det 41 innsatte på Slaveriet på Akershus.

Akershus straffeanstalt

Kongelig resolusjon av 15. juni 1822 ga tillatelse til å opprette en arbeidsanstalt på festningen. I 1854 ble slaveriet etablert som Akershus straffeanstalt, med 150 innsatte. Fangene sov sammen i to store saler. Disse fungerte også som oppholdsrom, der alle måltider ble tilberedt og spist.

Tilflyttingen til hovedstaden og økningen i sosiale problemer medvirket til at antall innsatte i 1840 hadde steget til 500. Fengselet ble for lite, og de innsatte måtte bo i bygninger som ikke var beregnet for soning. For å få plass til alle, måtte flere av bygningene på indre festning bygges om til fengselsformål. Kronprinsens kruttårn var allerede fra 1830 tatt i bruk som fengsel, og i 1853 ble det påbygget én etasje med celler. I 1. etasje ble det innredet tre nye celler omkring 1890.

De gamle kornmagasinene langs Festningsgaten måtte også tilrettelegges som fengsel. Området rundt disse bygningene ble gjerdet inn med et høyt gitter, og det ble plassert vaktposter ved portene.

I 1867 fikk festningen også sin egen fengselskirke, tegnet av arkitektene Heinrich Ernst Schirmer og Wilhelm von Hanno. Fengselet overtok til slutt hele det som til da hadde vært Kronprinsens bastion.

Så lenge det var dødsstraff i Norge, fram til 1902,

hadde Akershus festning sin egen skarpretter. De to mest kjente fangene på Akershus var Ole Høiland og Gjest Baardsen. Den første fangen vi kjenner til på Akershus, var ridder Guttorm Gaste i 1375.

Landsfengsel

Ved fengselsloven av 1900 ble Akershus straffeanstalt omgjort til landsfengsel og etablert som Akershus landsfengsel. I landsfengselet sonet lovbrytere som var tidligere straffet og som skulle sone lengre

dommer. Fangene var innlosjert på fellessaler.

I 1932 var det opptøyer ved fengselet. De innsattes opprør førte til at fengselet ble modernisert og delvis ombygd. Fra 1937 ble det tatt i bruk som særanstalt for sikrings- og forvaringsdømte. Fengselets arkiver oppbevares i Statsarkivet i Oslo.

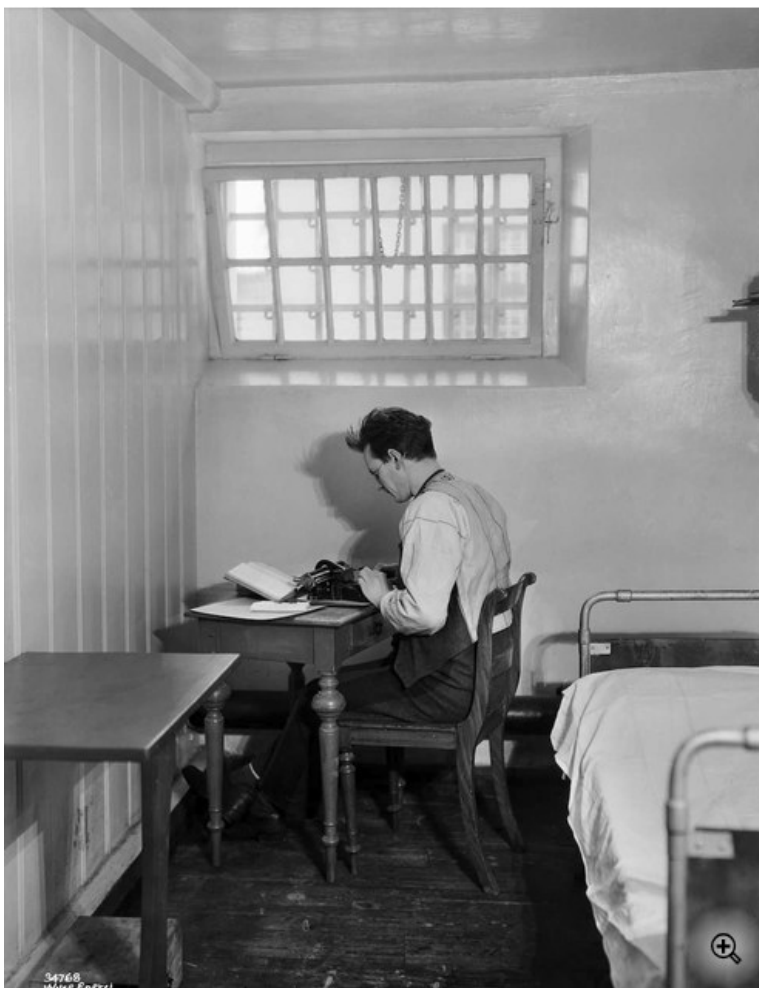
Under og etter andre verdenskrig

Akershus landsfengsel ble okkupert av tyskerne 15. april 1940 og ble under andre verdenskrig brukt som fengsel for dødsdømte nordmenn og som militærfengsel for tyske soldater.

I 1945–1946 ble anstalten brukt av de allierte styrke-

ne som kom til Norge etter krigen. I 1946–1950 ble den brukt som landssvik-anstalt. Den ble nedlagt i 1950.

Kilder: Store norske leksikon, Yngvar Ustvedt: Slavene på Akershus

Celle i Akershus landsfengsel. Foto fra 1929. Akershus landsfengsel.

FACEBOOK OG HISTORIELAGET

Medlemmene våre kjenner nok alle til at historielaget også har en Facebook-side. Pr. i dag har vi 1700 følgere og en del av dem er allerede medlemmer. (Totalt er vi nå 297 medlemmer). Jo flere følgere vi får jo bredere får vi formidlet historie fra dette fantastiske historierike området vårt. – Så del gjerne info fra sidene våre dere som er aktive på Facebook.

Vaterland er tema for fotoutstillingen vår 22/8. Som opptakt har vi lagt ut en serie på 10 innlegg om Vaterland som viser hvordan kunstnere gjennom årtier har formidlet sitt inntrykk av bydelen. Vi startet 9/8 med et kart fra 1900 og så følger resten av serien med ett innlegg hver dag om gater som ble borte og steder som knapt er til å kjenne igjen.

Men det kommer flere innlegg på Facebook utover høsten om denne bydelen. Følg med – og igjen, del gjerne.

Repslagergangen som er blitt borte. Oljemaleri. 1928. Kunstner: Henrik Backer. (Henrik Backer er samme kunstner som står for maleriene på restauranten Olympen på Grønland - også kalt Lompa). Foto: Rune Aakvik/2015. Eier: Oslo Museum.

GRASROTANDELEN- EGT historielag!

Tipper du – eller prøver du vannersjansene i Lotto? Medlemmene har generert støtte for over kr 5 000, - i 2025! Gir du GRASROTANDELEN til historielaget blir det enda flere kroner på oss dette året.

HUSK – Andelen gis av Norsk Tipping og trekkes aldri fra din gevinst.

FLERE MEDLEMMER!

Jo flere medlemmer vi får – jo mer informasjon og kunnskap spres om vårt område som rommer så mye fantastisk interessant historie.

Rekrutter flere fra familie, bekjente, naboer, kollegaer, venner – og uvenner. Gå til innmeldingssiden vår <https://egt-historielag.no/medlemskap/>.

Det koster bare kr 250,- pr år.

ENERHAUGEN, GRØNLAND OG TØYEN HISTORIELAG

Postadresse: Grønland 28, 0188 Oslo

E-post: egt.historielag@gmail.com

Org.nr.: 924 634 766

Bankkonto: 1813 31 32690

Vipps: 611188

Nettside: <https://egt-historielag.no/>

Facebook: <https://www.facebook.com/EGTHistorie>

